

**ASSAIG D'APROPAMENT A
LA QÜESTIÓ DE LA RELACIÓ
ENTRE "SENTIT COMÚ" I
CONEIXEMENT FILOSÒFIC
DEL MON**

ANTONI BARBER ORFILA

Per "sentit comú" crec entendre per una banda una referència a la intel·ligència o capacitat de previsió que han de tenir les persones per a relacionar-se amb les diverses coses del món amb un mínim d'èxit (èxits pot ésser salvaguardar la pròpia supervivència, no gastar energies inútilment, ser capaç de resoldre situacions problemàtiques de caire pràctic, etc.). Així, fer les coses "amb sentit comú" pot voler dir fer-les amb un mínim de seny, amb coneixement de les conseqüències dels actes. Per exemple, tallar-se les venes amb l'únic objecte de comprovar si un ganivet està ben afilat, no és de sentit comú; o pretendre anar de Mallorca a Menorca nedant sense ajuda de ningú ni cap casta de companyia, no és propi del sentit comú: no seria raonable fer cap d'aquestes coses, i demostrarien una certa incapacitat o inhabilitat mental per part de qui les fa.

Però, per una altra banda, apart d'aquesta capacitat de previsió, o mínim de seny amb els que es suposa que hem de fer les coses, tenim també i es formen en nosaltres un conjunt de creences i opinions, no ja respecte a com és més raonable actuar per a obtenir uns fins, sinó respecte a les característiques i comportament de les coses amb les que ens relacionam quan actuam. Aquestes creences es formen directament a partir de la experiència del món exterior, a través dels sentits (p. e., la lluna és blanca; la taula que veig és verda, l'aigua és insípida, etc.), a partir de l'experiència dels sentits aplicada a coneixements previs (el sol surt per l'est, per exemple), a partir de la experiència continuada i

repetida (les carreteres banyades són perilloses per a la circulació, p.e.)... Aquestes creences i opinions són compartides per la majoria de les persones, i per arribar a elles no és necessari cap tipus d'investigació prèvia ni d'esforç intel·lectual profund. Són, podem dir, més que fruit d'una reflexió teòrica-intel·lectual, fruit de la interpretació directa i acrítica de l'experiència amb l'entorn; més que fruit de la raó, fruit de la experiència (si bé la raó, és clar, s'encarrega de formular-la). La experiència ens proporciona, per tant, de manera "immediata" o "directa" (basta amb que tinguem "els ulls oberts") una certa manera de conèixer les coses, que es caracteritza per la confiança que hi posam i perquè guia i orienta la nostra manera d'actuar. A partir d'ara parlarem de sentit comú en aquest segon sentit.

Per exemple, l'afirmació que aquest paper que estic veient existeix, també és pròpia del sentit comú. L'home normal sembla estar segur de la seva certesa, i quan trobi un filòsof idealista que li digui que el paper que ell creu veure en realitat no existeix (materialment), defensarà la seva creença, suposant que per a ell aquell paper no tinguí cap valor, cremant el paper i asseverant: "ara és quan no existeix". Efectivament, a efectes del que a l'home pràctic li interessa, el paper sencer existeix, però un paper que ha estat cremat, no existeix.

Com he dit abans, tots els principis del sentit comú, una volta els ens hem format, sens apareixen com evidents, sembla que són innegables. Això es podria explicar, per exemple, d'aquestes tres maneres distintes: 1) La seva evidència es deu a que negar-los és contradictori. Nosaltres hauríem de demanar: contradictoris amb què?; 2) a que poseïm una intuïció especial que els fa aparèixer com a clarament vertaders; 3) a que encara no els ha negat ningú, ni hi ha hagut ningú que hagi dubtat de la seva evidència. El filòsof, que és un home essencialment crític de totes les creences i opinions, sospita àdhuc de les creences que són del "sentit comú". Podem dir, fins i tot, que les seves sospites van especialment dirigides a aquestes creences que semblen estar tan fermament arrelades i assentades dins nosaltres. Si són tan evidents, pensa el filòsof, és precisament perquè no són producte d'una investigació intel·lectual prèvia. Una actitud de reflexió teòrica envers elles farà més difícil que visquem en l'engany i en l'apariència il·lusòria, i ens proporcionarà una comprensió més profunda de com és la nostra relació amb el món que ens rodeja i amb el que ens relacionam amb els nostres actes, amb la raó i amb tota la personalitat.

La meua intenció és, a partir d'ara, centrar-me sobre un problema concret que crec que pot ajudar a il·luminar la problemàtica general de la relació entre les creences del sentit comú i coneixement filosòfic del món: es tracta de la discussió (a la que ja he aludit) entorn a la distinció apariència-realitat; és a dir, la distinció entre el que les coses semblen ser (segons els nostres sentits) i el que realment són. Aquesta distinció dona peu a la possibilitat de sistemes idealistes i pot ser interessant veure com se resol la confrontació idealisme filosòfic contra creença pròpia del sentit comú que el món exterior existeix i que és de naturalesa material (no espiritual). Dic, per tan, que l'estudi d'aquesta qüestió pot ajudar a il·luminar la problemàtica general perquè l'idealisme s'enfronta clarament al sentit comú i en fa un atac explícit. Això ens planteja la pregunta: és el coneixement filosòfic del món superior al que ens proporciona el sentit comú?

Per desenvolupar aquestes qüestions em serviré de l'exposició que fa B. Russell en el seu llibre "*Los problemas de la filosofía*", concretament el capítol I, titolat "*Apariencia y realidad*".

Primerament unes consideracions prèvies respecte al concepte d'apariència. "Apariència" té, podem dir, dos sentits:

1) El de reproducció, per contraposició a la cosa reproduïda. La foto d'un cavall conté, en aquest sentit, l'apariència (visual, plana i estàtica) d'un cavall real. En aquest sentit, "apariència" fa referència a la manera (neutre) que tenen de mostrar-se o aparèixer les coses a qui les observi, i per tant, per definició, l'observador només posseirà l'"apariència" de les coses en l'acte de conèixer.

2) El de imitació o sucedani, per contraposició a la cosa imitada o substituïda i autèntica. Dos homes disfraçats de cavall es constitueixen una "apariència" de cavall; malgrat que un cavall és una cosa ben distinta.

La diferència entre el significat primer i el segon està en la relació entre apariència i realitat. En el primer cas es tracta d'una distinció lògica neutre: de fet, l'apariència no es pot deslligar de la realitat (si bé es pot representar fotogràficament, per exemple). En el segon cas, l'apariència és separada de fet de la cosa real i pot mostrar-se en absència d'ella. Així pot arribar-la a substituir.

Segons el sentit en que s'entengui el concepte "apariència", la distinció apariència-realitat dona lloc a dues postures filosòfiques oposades, ampliament conegudes. Totes dues coincideixen en que en mi, en l'acte de conèixer, no hi ha la representació de l'objecte, sinó de l'apariència de l'objecte: 1) L'apariència de taula (p. e.) que tenc present quan mir (o crec que mir) una taula és vertadera i, per tant, reflexe d'una taula real-material que hi ha més allà de la meua apariència. De ser així, aquesta apariència seria tal només en el sentit de ser una reproducció mental de la taula, distingible de la taula mateixa. 2) En contraposició a l'anterior està l'idealisme. Quan crec que veig una taula només veig una apariència de taula. Només conec aquesta apariència i per tant res puc afirmar d'una taula "real" que no estigui continguda en cada una de les diverses apariències que jo crec tenir d'ella, i cap d'aquestes és més "real" que les altres. No hi ha per tant objectes físics o materials distints per naturalesa de les idees. Naturalment, i a part d'aquesta controvèrsia filosòfica, a l'home normal, el nostre amic Pérez Sucóvich, el sentit comú li fa creure que les coses que veu i toca existeixen de ver, i si veu, anant pel carrer, que el semàfor es posa vermell, no passarà ni s'arriscarà a tenir un accident tot per comprovar si aquell vermell del semàfor és més vermell que el verd que hi havia abans, o si, en definitiva, el vermell que ell havia vist no seria una pura apariència (en el sentit segon senyalat) de vermell, tan il·lusòria com subjectiva. Es evident que la discussió filosòfica descrita abans es mou a un nivell distint al de les creences de l'home pràctic. A aquest, com a tal, no li interessa entrar dins especulacions i disquisicions conceptuals si no veu clar cap a quins resultats positius condueixen, o de què li poden servir. El filòsof, per la seva banda, en el seu afany per arribar a un coneixement sòlid i ben fonamentat posa entre parèntesi moltes de les creences del sentit comú. Quina és la solidesa d'una i altra postura?

Passem per tant a analitzar els fonaments i la força de l'idealisme i, per contraposició, de les creences del sentit comú. El primer argument en contra d'aquestes i en favor

de l'idealisme que podem trobar en el capítol esmentat de Russell, fa referència a la informació diversa i fins a cert punt contradictòria que ens donen els sentits respecte d'una mateixa cosa (el filòsof parteix de la desconfiança envers els sentits). El color i la forma d'una taula, p.e., varien segons les perspectives, circumstàncies des de les que la observem. Des d'un cert punt de vista la taula sembla ser rectangular, però des d'una altra perspectiva ens sembla quasi quadrada. Quina és la forma real? Perquè hem de considerar una informació dels sentits com a més vàlida que una altra? Segons diu en Russell, en la vida quotidiana quan parlem de la forma de la taula ens referim a la forma que semblarà tenir per a un espectador normal (sense defectes visuals, p.e.), des d'un punt de vista habitual (vist des de davant, p.e.) i en les condicions ambientals normals. Malgrat això, afegeix, les formes que apareixen sota altres condicions tenen exactament el mateix dret a ser considerades com a reals i, per tant, per a evitar tot favoritisme, ens veim obligats a negar que, en si mateixa, la taula tenguí cap forma particular. Però em sembla que podem considerar aquesta afirmació com a falsa. Les diverses formes aparents que observem són efectivament diverses i fins potser contradictòries, però no són independents entre sí. Hi ha entre elles determinades relacions constants i determinables. Per a altra banda, se pot explicar la discrepància de les diferents apariències o sensacions sense postular la variació de l'objecte que causa aquestes sensacions. Efectivament, aquestes diferències es poden explicar en funció de factors externs al propi objecte, com són les condicions ambientals, el punt de vista de l'observador o les peculiaritats "internes" d'aquest. Podem dir, per tant, que la forma real de la taula que observam és aquella forma, operant sobre la qual els diversos factors que hem anomenat, com a funcions determinables, que dona lloc a les diferents apariències que nosaltres podem percebre. Naturalment, podem suposar que la forma real de la taula no coincideix amb cap de les formes particulars que nosaltres podem percebre d'ella, ja que hi ha factors que sempre hauran d'operar sobre aquesta forma real a partir del moment que la volgüem observar (no podem veure, p.e., una taula en les seves tres dimensions); tanmateix, aquesta forma real és reconstruïble intuïtivament (que és el que de fet feim). Així, per tant, quan parlem de la "forma real de la taula" no ens referim a cap de les sensacions particulars que tenim d'ella sinó a una forma abstracta producte d'una reconstrucció intel·lectual de la informació donada pels sentits i que podem "veure" intuïtivament. Així, l'argument que en virtut de la informació diversa dels sentits sobre un mateix objecte afirma l'impossibilitat de parlar d'una forma real, un color real, etc., crec que és falç. La distinció apariència-realitat no és, per tant, una distinció falç-autèntic ni conegut-desconegut, sinó sensacions-cause/objecte de les sensacions, molt més neutre i sense cap vinculació a una intenció d'atac o acusació a les creences del sentit comú com a coneixement del món.

Russell prossegueix el seu raonament en el capítol que esteim comentant i diu que *"la forma real no és el que veim; és quelcom que inferim del que veim"*, per afegir: *"els sentits no semblen donar-nos la veritat sobre la taula, sinó només sobre l'apariència de la taula"*. Les diverses sensacions no revelen directament les propietats de les coses sinó que, com a molt, són signes d'alguna propietat que, potser, causa totes les sensacions, però que no apareix, veritablement, en cap d'elles. Així, la taula real, si és que existeix de ver, no coincideix amb la que experimentem directament per la vista, la oïda, etc.

No ens és *inmediatament* coneguda i ha de ser inferida del que sí ens és immediatament conegut. D'aquí treu en Russell dues preguntes:

- 1) Existeix en efecte una taula real?
- 2) En cas afirmatiu, quina classe d'objecte pot ésser?

Abans he mostrat com creia que no hi havia cap motiu justificat per dubtar de l'existència d'una forma real de la taula (no és que en Russell negui això, com potser he deixat entreveure, ja que ens capítols posteriors accepta la "forma normal de veure les coses", el que crec que passa és que en aquest primer capítol exagera pedagògicament els dubtes dels sentits per poder exposar l'idealisme com una cosa "amb sentit"). El mateix argument es podria aplicar al color, el so, el tacte, etc. Si definim la taula real com l'objecte que presenta o causa el conjunt de qualitats que hem percebut, i aquestes són reals, l'objecte taula en qüestió també és real. I si aquesta taula que jo percep ara és real, també ho seran les altres taules, i les cadires, i tot objecte captible pels sentits. La matèria, per tant, existeix: és la causa de les nostres percepcions i es caracteritza per la naturalesa del contingut d'aquestes (espacial, amb formes i colors, etc.).

Ara bé, segons Russell, Berkeley nega l'existència de la matèria en el sentit donat a aquesta fins aquí, però l'afirma en un altre. L'explicació d'això implica també alterar el sentit de les dues preguntes que anteriorment ha formulat Russell i ens permet diferenciar de forma precisa la postura "idealista" de la "realista", sortint per tant del fustigament a la base de les creences del sentit comú (i concedint un cert grau de confiança als sentits) que fins ara representava l'idealisme, com a pas necessari per a poder-se constituir. Més amunt hem entès per matèria *"quelcom que s'oposa a esperit, quelcom que concebim com a ocupant un espai i radicalment incapaç de qualsevol pensament o consciència"*. Berkeley nega la matèria en aquest sentit. Admetia, però que hi havia un tipus de realitat distint de nosaltres mateixos, que era la causa de les nostres idees. Una taula existia independentment que nosaltres la vegéssim o no: quan tancavem els ulls, la taula seguia existint. Ara bé, Berkeley pensa que aquesta realitat independent de nosaltres no podia ser de naturalesa radicalment diferent, ja que d'una altra manera no la podríem conèixer. Els objectes són idees, independents de la nostra vista, però no de tota visió: són idees dins l'esperit de Déu. Si les taules fossin matèria en tot d'idees només podrien ésser inferides, però mai conegudes d'una manera immediata. Així, Berkeley diu que la taula existeix efectivament, però que és una idea en l'esperit de Déu. Amb aquestes premisses Berkeley intentarà donar una explicació coherent de tots els fenòmens i coses del món partint de la base que són idees. Tindrà que explicar el que en la pràctica s'escau en la nostra relació amb el món. El sentit comú es mouria bé, però dintre del marc d'un engany bàsic.

En resum: l'idealista parteix de l'afirmació que la realitat que tan bé creim conèixer no la coneixem tant: si hi ha res independent i extern al nostre pensament no ho podem conèixer immediatament, per tant no sabem directament de quina naturalesa és (si bé sabem que existeix). Una volta fet aquest pas es pot ja especular sobre aquesta naturalesa, i Berkeley s'inclina per les idees, amb l'argument un tant curiós que res pot ésser pensat (o conegut immediatament) excepte les idees dels esperits i el que no pot ésser pensat és inconcebible i no pot existir.

A l'idealisme se li poden fer una sèrie de crítiques. Per exemple, creure que els sentits ens proporcionen les apariències en el sentit segon que he descrit. És possible que la matèria que ens descriuen els sentits sigui només il·lusió però en aquest cas hauriem d'acusar a Déu de posar en nosaltres idees falses. Per altra banda és una hipòtesi innecessària. No hi ha contradicció lògica en afirmar que el món físic en el que creim pel sentit comú és una pura il·lusió. Però tampoc hi ha cap contradicció lògica, com diu en Russell, en afirmar que les coses són més senzilles: el món físic existeix realment. La diferència entre les dues postures és purament conceptual. El sentit comú segueix informant-nos del món i concedint als nostres sentits crèdit per a guiar-nos en les nostres accions.

Una crítica més tècnica a l'idealisme és la següent: accepta que la taula és real, però la naturalesa d'aquesta realitat és determinada per la naturalesa de la informació que tenim d'ella (idees) en lloc, com hauria de ser, de pel contingut d'aquesta informació o "idees". "Material", en aquest sentit, no és completament contraposat a "ideal". Per a poder conèixer la matèria, ho hem de fer a través d'idees. Per una altra banda tampoc és cert, com diuen els idealistes, que no puguem conèixer una taula (p.e.); una altra cosa és que no tinguem un coneixement absolut i definitiu de la matèria.

Quines són les aportacions que fa l'idealisme al coneixement del món? En primer lloc, evita el realisme ingenu. El sentit comú no cau en els errors conceptuals o teòrics de l'idealisme, però cau en errors més greus d'interpretació de les observacions. La distinció apariència-realitat de caire filosòfic desbarata qualsevol interpretació ingenua de les dades dels sentits. La lluna no és blanca. El sol no "surt" ni "es posa", ja que és la terra qui borina i volta. En segon lloc és un exemple de teoria imaginativa. El sentit comú ens proporciona un coneixement suficient per a poder-se moure en el món... però el desenvolupament teòric del coneixement proporciona uns avenços i uns progressos en el camp del domini de la naturalesa per l'home que han baratat substancialment el lloc de l'home en el món i han augmentat el seu protagonisme d'una manera inassolible per un pragmatisme eixut de tota conceptualització.

El coneixement que preten el filòsof del món no és un coneixement útil ni rentable materialment. El filòsof treballa amb conceptes d'un grau tan alt d'abstracció que per res afecten la vida pràctica i quotidiana. En aquest sentit, com el filòsof idealista, a més de ser filòsof, és un home pràctic, que actua i es relaciona amb l'entorn amb les mateixes necessitats de supervivència, economia, etc., no podrà negar les creences immediates de l'home pràctic ni la manera immediata en que es mostren les coses. Haurà de reconèixer que els guardies urbans existeixen, que intentant passar un semàfor vermell es pot comprovar la estricta materialitat dels automòbils, etc. Des d'aquest punt de vista haurà d'alterar el seu sistema (en tant que idealista) ja que per bé que es mogui al més teòric i més abstracte, en tant que fa referència al món no pot desentonar de l'experiència ni de la praxis.

L'existència (de les coses, del món) és innegable. És un fet (o experiència) que simplement constata amb un terme. La problemàtica del seu sentit i el seu fonament és, però, igualment real i afecta vitalment l'home. El desig de respondre a aquesta problemàtica és el que impulsa l'idealista, potser el filòsof per excel·lència.